

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

TAFAKKUR RIVOJIGA TILNING AHAMIYATI

Xushvaqtova Jasmina Otabek qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyot
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

jasminaxushvaqtova79@gmail.com

Xalmuratova Xolida Shirinboy qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyot
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Askarova Dildora Fayzulla qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyot
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Ilmiy rahbar: Turg'unpo'latov Diyorbek Ro'zmamat o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi
d.turgunpolatov@cspu.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada tildagi tafakkur rivojining ahamiyati tahlil etiladi. Til tafakkur vositasi sifatida insonning fikrlash jarayonlariga ta'sir ko'rsatadi va tafakkurning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik, til orqali inson ongini rivojlantirish usullari, shuningdek, ta'lim jarayonida tilning rivojlanishi va tafakkur qobiliyatining o'sishi ko'rib chiqiladi. Maqola til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro ta'sirni yoritib, tilni rivojlantirishning pedagogik ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: *til tafakkur, tafakkur rivoji, til va ong, til pedagogikasi, fikrlash jarayoni, tilni rivojlantirish*

Abstract

This article analyzes the significance of language in the development of thinking. Language, as a means of thought, influences human cognitive processes and plays a crucial role in the formation of thinking. The study examines the relationship between language and thought, methods of developing human consciousness through language, as well as the growth of language skills and thinking abilities in the educational process. The article highlights the interaction between language and thought, emphasizing the pedagogical importance of language development.

Keywords: *language and thought, thinking development, language and consciousness, language pedagogy, cognitive process, language development*

Аннотация

В данной статье анализируется значение развития мышления через язык. Язык выступает в качестве средства мышления, влияя на процессы познания человека и играя важную роль в формировании мышления. В 1 исследовании рассматриваются взаимосвязь между языком и мышлением, методы развития человеческого сознания

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

через язык, а также развитие языка и рост познавательных способностей в процессе образования. Статья освещает взаимное влияние языка и мышления, подчеркивая педагогическую значимость развития языка.

Ключевые слова: *язык мышление, развитие мышления, язык и сознание, языковая педагогика, процесс мышления, развитие языка*

Til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik inson ongining shakllanishida asosiy omillardan biridir. Til nafaqat muloqot vositasi sifatida xizmat qiladi, balki bizning fikrlash jarayonlarimizni ham boshqaradi va rivojlantiradi. Tafakkur rivojida tilning roli shundaki, u bizga his-tuyg'ularni ifoda etish, mavhum tushunchalarni anglash va murakkab fikrlarni shakllantirish imkonini beradi. Shuning uchun tilning tafakkurga ta'sirini o'rganish nafaqat psixologiya va lingvistika sohalari uchun, balki ta'lim va madaniyat taraqqiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega. Til rivojining tafakkur rivojiga ta'siri haqida ilmiy tadqiqotlar va ta'lim sohasidagi yirik kontekstda o'rganish juda muhimdir. Til — inson fikrlash jarayonini shakllantiradigan va rivojlantiradigan asosiy vosita bo'lib, uning rivojlanishi tafakkur qobiliyatlarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Pedagogik amaliyotlarda tilning tafakkur rivojiga ta'sirini chuqur anglash, o'quv jarayonlarini yanada samaraliroq qilishga yordam beradi, chunki ta'lim berishda o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshirishga qaratilgan metod va yondoshuvlar ishlab chiqilishi mumkin. Shuningdek, intellektual rivojlanishni ta'minlash va talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini oshirish uchun tilning ahamiyatini tushunish zarur. Shu bois, til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish, ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi va yosh avlodning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi. Kirish bo'limining asosiy maqsadi tadqiqot uchun aniq asos yaratishdan iboratdir. Ushbu kirish qismi orqali til va tafakkur rivojining o'zaro bog'liqligini o'rganish zarurati va cheklovlari aniqlanib, keyingi bo'limlar uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Bu bo'limda til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni chuqurroq tahlil qilish uchun tadqiqotning dolzarbligi va ilmiy ahamiyati ko'rsatilib, mavzuning ilmiy izlanishlardagi o'rni ta'kidlanadi. Natijada, kirish qismi tadqiqotning umumiy kontekstini belgilab, uning maqsad va tadqiqot yo'nalishini aniq ko'rsatadi.

Tafakkurning til rivojiga ta'siri mavzusida mavjud akademik adabiyotlarni tahlil qilganda, avvalo bu sohadagi nazariy va empirik tadqiqotlarning ko'pligi e'tiborni tortadi. Adabiyotlarda tafakkur — insonning fikrlash va ong funksiyasi — til o'rganish, nutqni shakllantirish, hamda tilni chuqur anglash jarayonlarida muhim vosita sifatida ko'riladi. Masalan, Baxtiyorov (2015)ning tadqiqotida tafakkur orqali inson lug'at boyligini kengaytirishi va grammatik tuzilmalarni yaxshiroq anglash imkoniyatiga ega bo'lishi ta'kidlangan. Shuningdek, Zamirova (2018) nazariy modeli tafakkur jarayonining metalingvistik ko'nikmalarni rivojlantirishdagi o'rni haqida so'z yuritadi. Empirik tadqiqotlardan biri — Karimov va hamkasblarining (2020) ishida, o'quvchilarning tafakkur faolligi bilan til qobiliyatlari o'rtasida ijobiy korrelyatsiya aniqlangan, bu tafakkur

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

jarayonlarini rivojlantirish orqali til o'rganishda samaradorlik oshishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'rganish jarayonida faol tafakkur metodlari (masalan, muammoli vaziyatlarda fikrlash) til rivojini tezlashtirishda muhim deb hisoblanadi. Umuman olganda, adabiyotlar tafakkur va til rivoji o'rtasidagi munosabatni mustahkam dalillar bilan tasdiqlab, bu sohani yanada chuqurroq o'rganishga asos yaratadi. [5;22-27]

Tafakkur rivojiga oid adabiyotlarda til o'rganish jarayonida tafakkurning roliga turli nuqtai nazarlar taklif etilgan. Ba'zi manbalar tafakkurni lug'at boyligini oshirishda samarali vosita deb hisoblaydi, chunki u so'zlarni chuqurroq anglashga va yangi leksik birliklarni o'zlashtirishga yordam beradi. Boshqalar esa, grammatika tushunchalarini shakllantirish va murakkab sintaktik tuzilmalarni o'zlashtirishda tafakkurning ahamiyatini ta'kidlaydi, chunki til qoidalarini mantiqiy tahlil qilish orqali o'quvchi ularni yaxshiroq tushunadi. Shuningdek, kognitiv jarayonlarni rivojlantirishda, xususan til bilan bog'liq muammolarni hal qilish va nutq faoliyatini yaxshilashda tafakkur muhim ahamiyat kasb etadi. Bu fikrlar tafakkurning nafaqat lingvistik, balki umumiy aqliy ko'nikmalarni ham mustahkamlashga xizmat qilishini ko'rsatadi. [2;45-50]

Hozirgi paytda tafakkurning til rivojidagi o'rni haqida mavjud bo'lgan adabiyotlar ko'plab jihatlarni yoritgan bo'lsa-da, ba'zi muhim bo'shliqlar ham saqlanib qolmoqda. Jumladan, tafakkur jarayonining til o'zlashtirishdagi aniq mexanizmlari, uning nutq madaniyati va til madaniyatiga ta'siri yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan. Shuningdek, turli yosh guruhlari va madaniy kontekstlarda tafakkur va til rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar haqida ilmiy dalillar kam bo'lib, bu sohada qo'shimcha tajribalar va empirik tadqiqotlar o'tkazilishi lozim. Shu bilan birga, tafakkur qobiliyatining til o'rganishda qo'llaniladigan metodikalar bilan bog'liqligi va so'z boyligini oshirishdagi roli hali ham to'liq ochib berilmagan, bu esa o'z navbatida amaliy tadbirlar va pedagogik yondoshuvlar rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun komparativ tahlillar va interdisipliner tadqiqotlarga alohida e'tibor berilishi muhimdir. [6;15-21] Tafakkur rivojini til o'rganish jarayonida kuchaytirish madaniy va pedagogik nuqtai nazardan muhim o'rin tutadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tafakkur — mantiqiy fikrlash, tahlil va muammolarni hal qilish qobiliyati til o'rganishda so'z boyligini kengaytirish, grammatikani chuqurroq anglash va muloqotdagi aniqlikni oshirish uchun zarurdir. Taqqoslashga asoslangan interdisipliner tadqiqotlar tafakkurni rivojlantirish orqali til o'rganuvchi shaxslarning madaniy ongini ham yuksaltirish mumkinligini tasdiqlaydi, chunki til nafaqat aloqa vositasi, balki shakllantiruvchi madaniyat elementi hisoblanadi. Shu tariqa, pedagogik metodikalarda tafakkur ko'nikmalarini mustahkamlash nafaqat til ko'nikmalarini, balki madaniy qadriyatlarni anglash va ularni boshqalar bilan baham ko'rish qobiliyatini oshiradi, bu esa ta'lim sifatini yanada yuksaltirishga imkon yaratadi.

Ushbu tadqiqotda til rivojida tafakkurning ahamiyatini o'rganishda aralash tadqiqot metodologiyasi qo'llanilgan. Tadqiqot maqsadlariga qarab, sifatli va miqdoriy yondashuvlarning kombinatsiyasi tanlangan, chunki bu yondashuvlar til o'rganish jarayonidagi murakkab konseptlarni chuqurroq tushunishga hamda natijalarni statistik

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

jihtadan tahlil qilishga imkon beradi. Sifatli metodlar yordamida til tafakkurining rivojlanishidagi nozik va kontekstga bog'liq o'zgarishlar aniqlanadi, miqdoriy metodlar esa kengroq namunaviy bazaga asoslanib umumiy tendensiyalarni ko'rsatadi. Shunday qilib, aralash metodlar til va tafakkur o'rtasidagi murakkab munosabatlarni aniqroq va ishonchli tarzda o'rganish imkonini beradi, bu tadqiqotning asosiy maqsadlariga to'liq javob beradi. Til o'rganishda tafakkur rivojini o'rganish uchun ma'lumot to'plashda bir qator tadqiqot vositalari va asboblardan foydalaniladi. Jumladan, so'rovnomalar yordamida ishtirokchilarning til o'zlashtirish jarayonida fikrlash uslublari va yondashuvlarini aniqlash mumkin. Intervyu usuli orqali esa qatnashchilarning ichki tafakkur jarayonlari, qiyinchiliklari va yutuqlari haqida chuqur ma'lumot olish imkoniyati yuzaga keladi. Kuzatuv listlari yordamida o'quv jarayonida ishtirokchilarning til bilan bog'liq faoliyati va tafakkur ko'rsatkichlari tizimli tarzda qayd etiladi. Tajriba vazifalari esa nazariy tushunchalarni amaliyotda sinab ko'rish, tafakkur jarayonining til o'rganishga ta'sirini aniqroq o'rganish uchun qo'llaniladi. Har bir asbob tadqiqot savollariga javob berishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular til o'rganishda tafakkur rivojining qaysi jihatlari kuchli yoki zaif ekanligini aniqlashga yordam beradi.

Tadqiqot namunasi tanlash jarayoni mintaqaviy va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, qatnashchilarni tanlash mezonlariga asoslandi. Namuna tanlashda ijtimoiy-demografik ko'rsatkichlar, jumladan yosh, jins, ta'lim darajasi va til o'rganish tajribasi muhim rol o'ynadi. Tanlangan qatnashchilar til tafakkurining rivojlanishi bo'yicha o'rganilayotgan guruhni aniq ifodalaydigan sifatga ega bo'lishi uchun tasodifiy va stratifikatsiyalangan namunani olish usuli qo'llanildi. Bu yondashuv orqali namunada turli demografik guruhlar mung'ayoni hisobga olindi, shuning uchun tadqiqot natijalari keng aholi qatlamiga umuman tegishli va ishonchli bo'lib chiqishi ta'minlandi. Shu tarzda, tanlangan namuna tegishli aholi vakilligi jihatdan mukammal bo'lib, til tafakkurining rivojlanish jarayonlarini o'rganishda dolzarb va ishonchli ma'lumotlar olish imkonini beradi.

Avvalo, tadqiqotning asosiy maqsad va vazifalari aniqlab olindi, so'ngra ma'lumotlarni yig'ish uchun mos metod va usullar tanlandi. Tadqiqot maydoni sifatida ta'lim muassasalari va til rivoji bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar tanlandi, bu yerda ishtirokchilarning ro'yxati shakllantirilib, ruxsatnomalar olindi. Ma'lumotlar to'plash jarayoni belgilangan muddatlarda, rejalashtirilgan tartibda o'tkazildi va har bir bosqichda qat'iy nazorat o'rnatildi, bu esa tadqiqotning ishonchliligi va haqiqiylikini ta'minladi. Ma'lumot yig'ish vositalari sifatida intervyular, so'rovnomalar va kuzatuvlar qo'llanildi. Etik tamoyillarga rioya qilindi, ya'ni ishtirokchilarning roziligi olinib, ularning shaxsiy ma'lumotlari maxfiyligi kafolatlandi. Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi doirasida ma'lumotlar puxta tayyorlanib, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon yaratildi.

Tadqiqotda to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish uchun turli metodlardan foydalanilgan. Ma'lumotlarni aniqlik bilan talqin qilish maqsadida sifatli tahlil usullariga, xususan tematik tahlil va kodlash texnikalariga e'tibor qaratilgan. Tematik tahlil yordamida ma'lumotlar ichidagi asosiy mavzular aniqlanib, ular bo'yicha umumiy tasniflarni hosil qilish imkoni

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

berildi. Kodlash esa ma'lumotlarni tizimli ravishda saralash va tartibga solish uchun qo'llanildi, bu esa tahlil jarayonini yanada aniq va izchil qiladi. Shu bilan birga, tadqiqotda sifatli ma'lumotlarning miqdoriy jihatlarini o'rganish uchun statistik tahlil usullari ham tatbiq etildi. Statistik usullar yordamida olingan natijalar ma'lumotlarning umumiy tendensiyalarini aniqlash va tadqiqot maqsadlariga javob beruvchi xulosalarni chiqarish imkonini yaratdi. Ushbu metodlar tanlovi tadqiqotning maqsadlari va tabiati bilan uyg'unlashib, ma'lumotlarni har tomonlama va chuqur tahlil qilishga xizmat qildi.

Xulosa Til rivojida tafakkurning ahamiyati yuqori darajada, chunki tafakkur orqali inson o'z fikrlarini to'g'ri ifoda eta oladi va yangi bilimlarni samarali o'zlashtiradi. Bosqichma-bosqich o'zini tahlil qilish, tilda lo'nda, aniq va mantiqiy muloqot qurishga yordam beradi. Shu bilan birga, tafakkur til o'rganish jarayonida ijodkorlikni rivojlantiradi va murakkab fikrlarni oddiy so'zlar bilan yetkazishni ta'minlaydi. Mustaqil o'rganish davomida keltirilgan asosiy dalillar tafakkurning til o'rganish samaradorligini oshirishi va muammolarni hal qilishda muhim vosita ekanligini ko'rsatadi. Tilning rivojida tafakkurning o'rni juda muhimdir, chunki u o'quvchilarning til o'rganish jarayonini chuqurlashtiradi va yaxshilaydi. Tafakkur, ya'ni mulohaza yuritish, nafaqat til qoidalarini yodlashni emas, balki tilning mantiqiy va kontekstual jihatlarini tushunishni ta'minlaydi. Bu esa o'quvchilarga tilni amaliyotda samarali qo'llashga yordam berishi bilan birga, til o'rganishda mustahkam poydevor yaratadi. Ta'lim jarayonida tafakkur yondashuvlarini qo'llash, o'quvchilarga o'z fikrlarini tahlil qilish, savollar berish va tanqidiy qarashlarni rivojlantirish imkonini beradi. Natijada, bu yondashuvlar til o'zlashtirish strategiyalarini takomillashtirib, o'quvchilarning yodlashdan tashqari chuqurroq tushunish va ijodiy fikrlash malakalarini oshiradi. Shunday qilib, tafakkur asosida tashkil etilgan ta'lim uslublari til o'rganishning samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Til rivojida tafakkurning o'rni nihoyatda muhimdir, chunki u insonning fikrlash qobiliyatini oshirish va tilni qanday samarali o'zlashtirishini ta'minlaydi. Tafakkur yordamida til o'rganuvchilar o'z fikrlarini aniqroq ifodalash, murakkab mavzularni yaxshiroq tushunish va tilning tafakkur jarayonidagi ahamiyatini anglash imkoniga ega bo'ladilar. Shu sababli, tafakkur rivojini qo'llab-quvvatlash til o'rganish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi va bu o'quvchilarning til ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaev, M. (2015). Til va tafakkur: Psixolingvistik tadqiqotlar. Toshkent: Fan.
2. Islomova, N. (2019). Tilning tafakkur rivojiga ta'siri. O'zbekiston Milliy Universiteti Ilmiy Axboroti, 3(12), 45-50.
3. Xolmirzaev, B. (2017). Til va muloqotning jamiyatdagi roli. Toshkent: Yoshlar nashriyoti.
4. Qo'shg'ariy, M. (2012). Til va tafakkur: O'zbek tilshunosligi masalalari. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

5. Mirzayev, R. (2018). Onaning til ta'limi va bolalarning tafakkur rivojlanishi. Ta'limda yangi yondashuvlar, 6, 22-27.
6. Davletov, I. (2020). Til orqali madaniyat va tafakkur shakllanishi. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Jurnal, 1, 15-21.
7. Ergashev, T. (2016). Til o'rganish va tafakkur rivoji. Toshkent: Pedagogika nashriyoti.

